

PSEVDOIZPOSOJENKE (na istrskih primerih)

Goran FILIPI

dr., docent za italijanski jezik na Pedagoški fakulteti v Pulju, 52000 Pulj, CRO
dott., prof. Facoltà di Pedagogia di Pola, 52000 Pola, CRO

IZVLEČEK

V pričujoči razpravi avtor poskuša določiti novo kategorijo prevzetih besed, za katere predlaga termin **psevdoizposojenke**. V novejših, pa tudi starejših, razpravah avtorji ne posvečajo praktično nobene pozornosti prevzetim besedam tega tipa. Zaradi tega jih je vsekakor potrebno klasificirati in natančneje definirati. Gre za besede, ki jih dvojezični govorniki uporabijo le v določenih okoliščinah, vedno v pogovorih s prav tako dvojezičnimi govorniki iz lastne jezikovne skupnosti. Teh besed ni moč uvrstiti v obstoječe sociolingvistične in kontaktolingvistične vzorce, ni pa jih možno imeti niti za interference.

Vse navedene primere, razen enega, je avtor zbral med leti 1984 in 1994 v slovenski (Koper, Izola), hrvaški (Pulj) in italijanski (Milje) Istri. Ob primerih so navedeni kraji, kjer so zabeleženi, in, če je potrebno, kratek opis komunikacijske situacije.

Istrobeneške elemente smo zapisali z grafijo, ki se uporablja v podobnih delih (znakov, kot so npr. \int , \acute{z} ipd. ni potrebno posebej razlagati), slovenske in hrvaške pa, kot je običajno za dialektološke razprave v slavističnih publikacijah. Da ne bi zmedli bralca zaradi dveh različnih grafij v isti povedi, so slovanski elementi odebeljeni.

1. DEFINICIJA TERMINA

V DL, str. 227, je izposojena (prevzeta) beseda zelo sintetično in jasno definirana: "si ha un prestito linguistico quando una parlata A usa e **finisce** (podebelitev naša) con l'acquisire un'unità o un tratto linguistico che precedentemente esisteva in una parlata B e che non era posseduto da A (...)"¹ Psevdoizposojenke pa se uporabljajo samo občasno, ob določenih komunikacijskih priložnostih, v večini primerov le enkrat

samkrat. Upoštevajoč zgornjo definicijo, lahko torej rečemo, da je psevdoizposojenka beseda (ali nek drug element) iz jezika B, ki jo (ga) govorniki jezika A neke večjezične skupnosti uporabijo v določenem trenutku komunikacijskega procesa (jezik A in B pripadata, jasno, isti večjezični jezikovni skupnosti) in ki v večini primerov ne postane del besednega zaklada jezika A.²

2. POGOJI ZA PSEVDOIZPOSOJENKE

Psevdoizposojenke so običajne v večjezičnih jezikovnih skupnostih, katerih pripadniki, pa četudi delno in ne vedno v obeh smereh, komunicirajo najmanj v dveh jezikih - drugi jezik mora biti najmanj na stopnji L2. Možne so samo pri večjezičnih govornic določene večjezične skupnosti. Bolj pogoste so v "šibkejšem" idiomu. V istrskem primeru so šibkejši idiomi: istrobeneščina (v hrvaški in slovenski Istri), istriotščina in istroromunščina (v hrvaški Istri) in slovenščina (v italijanski Istri). Teoretično psevdoizposojenke lahko postanejo vse besede drugega (L2) jezika določene večjezične skupnosti.

1 Prevod: "za jezikovno izposojenko gre, ko govorniki idioma A uporabljajo in na koncu tudi sprejmejo (prevzamejo) - podebelitev naša - nek jezikovni element iz idioma B, ki ga v idiomu A poprej ni bilo."

2 V nasprotnem primeru imamo prave izposojenke. Pravzaprav, če bi hoteli biti semantično natančni, pa tudi malo duhoviti, bi bile ravno psevdoizposojenke prave izposojenke, ker si jih govorniki nekega jezika "izposodijo" in "vrnejo".

3. TIPI PSEVDOIZPOSOJENK

3.1. Psevdoizposojenke iz nuje ali lenobe

V določenem trenutku pogovora govorcu ne pride na misel ustrezna beseda lastnega jezika in, zavedajoč se, da je tudi sogovorec dvojezičen (večjezičen), si jo izposodi iz drugega jezika (L2). Npr.:

a) Questo me že **seljački**. (Pulj - pogovor med dvema istrobeneškofonima ženskama, ki si ogledujeta izložbo z ženskimi oblačili; navedeni stavek se nanaša na neko jopico v izložbi.)

Lahko bi uporabila tudi istrobeneško besedo za hrvaški pridevnik *seljacki* "kmečki", a v njenem idiomu ni mogoče z njo doseči istega pomena, ker italijanske (istrobeneške) oblike pokrivajo ožje semantično polje od hrvaških.

b) **Sem kupu an** vater. (Milje - odgovor slovenofonega moškega na vprašanje "Kaj si kupu?")

Nismo povsem gotovi, če beseda *vater*, "stranišna školjka", v govorici miljskih Slovencev ni že postala prava izposojenka. Primer pa je zanimiv tudi zato, ker besedica *an* v tem primeru odraža italijanski skladenjski vzorec; slovenski stavek ne potrebuje števnika, ki je v našem primeru pravzaprav italijanski nedoločni člen.

c) Ti sa, iera... iera... la **vojna**. (Koper - iz pogovora dveh istrobeneškofonih starejših moških, ki obujata spomine na stare čase.) Govorec je uporabil slovensko besedo *vojna* enostavno zato, ker mu, kdo ve zakaj, v tistem hipu ni prišla na misel beseda iz njegovega idioma, ki jo vsekakor pozna.

d) lera rosso come un **rak**. (Izola - iz pogovora dveh učenk italijanske srednje ekonomske šole v Izoli.) Gre za delni prevod slovenskega ljudskega reka *rdeč kot rak*.³

3.2. Poudarjevalne psevdoizposojenke

Te nastajajo, ko govorec želi poudariti določen del svojega sporočila. V govorni komunikaciji ima tuj element enako vlogo kot podčrtana beseda v pisnem besedilu. Npr.:

a) *Gaveva plave oči*. (Izola - iz pogovora med dvema učencema italijanske srednje ekonomske šole.) Ni mogoče domnevati, da bi italijanski najstnik, ki obis-

kuje srednjo šolo z italijanskim učnim jezikom, ne poznal sintagme *occhi celesti* (*blu*).

Poudarek je še bolj očiten s ponovitvijo psevdoizposojenke. Npr.:

b) Va ben, va ben, **dobro, dobro**. (Pulj - iz pogovora dveh istrobeneškofonih ribičev.) V takih primerih psevdoizposojenka vedno sledi domači besedi istega pomena.

c) **Kurac**, caso. (Koper - iz pogovora dveh dijakov slovenske gimnazije v Kopru, navedeni del je odgovor na trditev *Ti jo 'maš še vedno rad!*) Pomeni zelo zelo trden ne - kot če bi v pisni obliki za nikačnico pribili pet do šest klicajev.

3.3. Razložitevne psevdoizposojenke

Govorci "šibkejšega" idioma večjezične skupnosti, ko se z govorci "močnejšega" govora (v. 2.) pogovarjajo v materinščini, pogosto rabijo besede iz sogovorčevega govora (v tem primeru psevdoizposojenke), ker se bojijo, da jih le-ta ne bo razumel. Večkrat domači besedi sledi tuja.⁴ Niso redki primeri, ko tudi govorci "močnejšega" jezika počnejo isto.

a) *Devi metere nel forno, u peccnicu, e dopo quando che že pronto metite un po' de cimete sora*. (Pulj - dve gospodinji si izmenjujeta kuharske recepte.) V istem primeru imamo obe možnosti, ki so na razpolago za povečanje razumevanja.

3.4. Skrivnostne psevdoizposojenke

Mnogi istrski starši, ko morajo pred manjšimi otroki (ki še niso dvojezični) govoriti o rečeh, ki niso za njihova ušesa, v pogovor vnašajo celotne dele v drugem jeziku. Npr.:

a) **Ma, jaz ti povem da on** že uno scemo. (Izola - primer rekonstruiran po izkušnjah iz zgodnjega otroštva izolskih prijateljev.) V tem primeru je psevdoizposojenka kar cel stavek v tujem jeziku.

3.5. Prestižne psevdoizposojenke

To je v Istri edina kategorija psevdoizposojenk, ki velja le za govorce "močnejšega" jezika. Mnogi slavofoni v Istri brez vsakršnega praviča in razloga uporab-

3 Za neko drugo raziskovalno delo sem pregledal okoli petdeset števil hrvaškega tednika "Zajedničar", ki izhaja v Združenih državah. V člankih je bilo mnogo angleških (ameriških) besed, zapisanih na dva načina: besede kot npr. *bus* "avtobus" (*Došla su dva busa delegata*), *boy* "sin - samo sin, ne tudi cleček!" (*Imao je dva boysa i jednu kcer*) itn. se v besedilu niso razlikovale od drugih, besede pa, kot npr. *chiropractic* so bile vedno zapisane med navednicami (*Medu našom braćom iz Pitsburga polučio je značajan uspjeh s "chiropractic"*). Ker se mu je mudilo, kar je v novinarstvu povsem vsakdanja zadeva, avtor ni imel časa, da bi posegel po slovarjih ali drugih priročnikih, zato je uporabil psevdoizposojenko. Besede v narekovajih so po naši definiciji psevdoizposojenke iz nuje. Zanimivo bi bilo skozi več let slediti pisanju hrvaškega ameriškega tednika in ugotoviti, katere psevdoizposojenke so postale prave prevzete besede.

4 V tem primeru se razložitevne psevdoizposojenke izražajo z istim sredstvi kot poudarjevalne (glej 3.2.).

ljajo besede (tudi cele stavke) iz istrobeneščine. Najbrž na ta način želijo v družbi (še posebej, če ostali ne govorijo ali pa slabo govorijo L2) poudariti lastno kulturo in razgledanost; lahko jih primerjamo z ljudmi, ki pretiravajo z uporabo latinskih dicta et sententiae.

3.5.1.

Najbrž je psevdioizposojenka tega tipa tudi pripona *-ando*, ki jo starejši prebivalci Dubrovnika pogosto uporabljajo s hrvaškimi glagoli (npr.: *šetando* "sprehajajoč se")⁵.

4. POSEBNE PSEUDOIZPOSOJENKE

4.1. Otroške psevdioizposojenke

Otroci, ki odrasčajo v večjezični jezikovni skupnosti, v zgodnjem otroštvu ne ločijo idiomov. Besedišče, pa tudi morfosintaktične strukture, uporabljajo bolj ali manj poljubno. Večkrat ni mogoče ugotoviti osnovnega idioma določene povedi. Npr.:

a) Mama, **poglej me** come **plavo**. (Koper - istrobeneškofoni otrok kriči iz morja.) Prva beseda, mama, pripada obema jezikoma, druga in tretja slovenskemu, četrta istrobeneščini, peta pa je hibridna oblika, ki je sestavljena iz slovenske osnove in istrobeneškega obrazila. Kdo v tem primeru lahko z gotovostjo pove, ali so psevdioizposojenke slovenske ali istrobeneške besede, oziroma osnova ali obrazilo pri zadnji besedi?

b) Cio, **kaj** že zuchero što qua? (Izola - reakcija istrobeneškofonega štiriletnege dečka ob prvem srečanju s snegom.) V stavek je vrinjena slovenska beseda **kaj**, tako da imamo slovenski stavčni ustroj: **kaj** že = ali je.

c) Otrok: "Adeso **skočero**". Mati: "**Reci, dušo, hrvatski**". Otrok: "**Sad** ču šaltati".⁶ (Pulj - dialog med materjo in štiriletnim sinom ob obali.) Hibridne psevdioizposojenke so zelo pogoste v otroškem izražanju, ker otrok v prvih letih življenja ne loči idiomov.

4.2. Pravno-administrativne psevdioizposojenke

Za razliko od prestižnih (5.2.) pravno-administrativne psevdioizposojenke uporabljajo izključno govorci

"sibkejšega" idioma. Čeprav so take besede zelo pogoste v vsakdanjih pogovorih, jih govorci jasno čutijo kot tuje; uporabljajo jih pač, ker jih kljub najboljši volji ni mogoče nadomestiti. Npr.:

- a) Ti ga la **domovnica**? (Pulj)
- b) Ti ga ciapa la **potvrda**? (Pulj)
- c) Ti ga paga la **dohodnina**? (Koper)
- d) **Jemaš** modulo **stuiinosendeset**? (Milje).

4.3. Specializirane psevdioizposojenke

Večina knjižnih jezikov bistveno zaostaja za tehnološkim in znanstvenim razvojem. Z uvozom novih tehnologij in znanstvenih metodologij ponavadi uvozimo tudi obilico novih besed. Če le-te v kratkem času nadomestimo z domačimi, gre za psevdioizposojenke, vendar v večini primerov najdemo nadomestilo šele, ko je "uvožena" beseda že postala prava izposojenka, tako da na koncu jezik obdrži oba izraza (sln.: *komputer vs. računalnik*; it. *penalty vs. calcio di rigore* "enajstmetrovka" - prvi besedi sta le delno psevdioizposojenki, ker sta bili precej časa v normalni uporabi - slovenska je pravzaprav, čeprav njena raba vse bolj peša, še vedno enakopravni del besedišča) (glej opombo št. 8).

Na istrskem območju uporabljajo ta tip psevdioizposojenk predvsem govorci romanskih idiomov v slovenski in hrvaški Istri ter Slovenci v italijanski Istri. Med romanofonimi Istrani so psevdioizposojenke tega tipa besede iz standardne italijansčine, slovenščine ali hrvaščine, odvisno od kraja študija in literature, ki jo govorec uporablja. Pri Slovencih v italijanski Istri pa gre za besede iz standardne italijansčine.⁷

5. NAMESTO ZAKLJUČKA

Članek je poskus določanja nove zvrsti prevzetih besed in še ni dokončan. V nekem drugem večjezičnem okolju bi bilo najbrž mogoče najti še kako kategorijo, ni pa izključeno, da je kdo ne bi (bo) našel tudi v istrskem. Predlaganih terminov ravno tako ni treba jemati dokončno. Zanesljivo je le dejstvo, da lahko psevdioizposojenke nastajajo samo v večjezičnih okoljih, in to le med govorci, ki poznajo najmanj dva jezika skupnosti na ravni L1-L1 ali L1-L2.⁸

5 Danes Dubrovnik ni več dvojezično mesto, vendar naša začetna definicija velja tudi v tem primeru, ker lahko rečemo, da imamo v Dubrovniku, kot tudi v drugih dalmatinskih mestih, diahronični bilingvizem - o tem problemu smo pisali v *Diachronical Aspects of Bilingualism*, v *Languages in Contact, Proceedings of the Symposium 16.1. of the 12th International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences*, Zagreb, July 25-27, 1988, Zagreb, 1991, pp. 288-294.

6 Primer mi je posredovala prof. Arletta Fonio iz Pulja.

7 Seveda pa so mnoge psevdioizposojenke angleške (oziroma ameriške) besede, ki jih istrski govorci uporabljajo na vseh jezikovnih ravneh (od krajevnega govora do knjižnega jezika). To ni v nasprotju z našo definicijo psevdioizposojenk (glej opombo št. 8).

8 Psevdioizposojenke so tudi enkratno izposojene tuje besede v komunikacijah med, recimo, dvema zdravnikoma, ki se pogovarjata o strokovnih rečeh in pri tem uporabljata mnogo ponavadi angleških strokovnih izrazov, kar je povsem v skladu z našo začetno definicijo, ker imamo lahko tak primer, teoretično seveda, za "mikro" večjezično okolje z odnosom jezikov L1-L2.

RIASSUNTO

Con il presente saggio si vuole definire e classificare una nuova categoria dei prestiti per i quali proponiamo il termine **pseudoprestiti**. Nelle ricerche recenti e non, almeno da quel che ci risulta, i prestiti di questo tipo vengono del tutto trascurati e perciò necessitano di una classificazione. Si tratta di parole appartenenti ad un'altra lingua che i parlanti bilingui usano solo occasionalmente nel parlare con gli interlocutori bilingui della stessa comunità linguistica. Sono forme che non rientrano nei modelli stabiliti dai sociolinguisti e dai teorici di linguistica del contatto; non possono nemmeno essere considerate come interferenze.